

1. INLEDNING

I artikeln "Reconciling Impartial Morality and a Feminist Ethic of Care" diskuterar Helga Kuhse, Peter Singer och Maurice Rickard (hädanefter KSR) frågan om huruvida det finns utrymme för partiskhet i legitimt moraliskt tänkande.¹ Deras slutsats är att endast opartiskt tänkande kan vara i sig legitimt. Men partiskt tänkande kan i viss utsträckning rättfärdigas som ett medel för att uppfylla de krav som den opartiska moralen ställer på oss. Det partiska tänkandet kan i sådana fall ges ett *indirekt* rättfärdigande, dvs. ett rättfärdigande som grundar sig i ett rent opartiskt perspektiv. KSR föreslår en "dubbelnivåtolkning" av moraliskt tänkande, inspirerad av Richard Hare:

På den ena nivån, den kritiska, förekommer den sortens moraliska resonemang vi skulle kunna föra i samband med varje moraliskt problem om vi hade alla fakta och synpunkter framför oss... Ett sådant resonemang skulle vid varje tillfälle resultera i det korrekta svaret, och de skäl som åberopades på den kritiska nivån skulle utgöra det yttersta rättfärdigandet för detta svar. Men i vardagens tumult kan vi ofta inte ägna oss åt tänkande på kritisk nivå. Begränsning i tid, intellektuell förmåga och information innebär att misstag mycket sannolikt uppkommer om vi försöker oss på kritiskt tänkande i någon större omfattning. Ett bättre alternativ under sådana omständigheter är vad R. M. Hare kallar moraliskt tänkande på den intuitiva nivån... (s. 353)

KSR menar nu att den intuitiva nivån, men inte den kritiska, lämnar utrymme för partiskhet: "Det är rimligt att tänka sig att det opartiskt goda främjas bättre under vardagliga förhållanden om människor övar sina vanor och dispositioner för att måna om och gynna individer som står dem nära" (s. 354). Men dessa partiska dispositioner och vanor rättfärdigas alltså, enligt detta resonemang, ytterst av rent opartiska överväganden; de är villkorade av det opartiska perspektivet. Partiskt tänkande är således bara

¹Kuhse et al. 2004 [1998]. Jag använder genomgående Jeanette Emts svenska översättning av KSR:s artikel när jag citerar och refererar till den. Referenserna i texten är till den artikeln om inget annat anges.

rättfärdigat i den utsträckning det faktiskt bidrar till att främja det opartiskt goda (alternativt, vi har tillräckligt goda skäl att tro att det gör det).

I den här texten kommer jag att behandla frågan om det partiska tänkandets moraliska status med utgångspunkt i KSR:s diskussion. Även om deras artikel har några år på nacken (den publicerades 1998) är frågan fortfarande aktuell, och jag tror också att många är benägna att acceptera deras sätt att strukturera diskussionen kring den. Men mitt huvudsakliga skäl för att utgå från KSR:s artikel är helt enkelt att det hjälper mig göra de poänger jag önskar göra. Jag ska försöka visa att deras resonemang inte utgör något avgörande skäl för att tro att partiskt tänkande inte kan ges ett direkt rättfärdigande, samt skissa på ett alternativt sätt att se på rättfärdigandet av partiskt respektive opartiskt tänkande.²

2. PARTISKT TÄNKANDE OCH PARTISKA TEORIER

Jag använder uttrycken ”indirekt rättfärdigande” och ”direkt rättfärdigande” på följande sätt när de appliceras på partiskt (respektive opartiskt) tänkande:

Ett *indirekt rättfärdigande* av partiskt (opartiskt) tänkande är ett rättfärdigande som grundar sig i ett opartiskt (partiskt) perspektiv.

Ett *direkt rättfärdigande* av partiskt (opartiskt) tänkande är ett rättfärdigande som inte är indirekt.³

Men vad innebär det att ett tänkande är partiskt respektive opartiskt? KSR skriver:

Partiskt moraliskt tänkande ... inbegriper omdömen som betonar personliga relationer och känsloband. Sådana omdömen ... skiljer sig från opartiska omdömen genom att favorisera de människor vi har personliga band till. ... Opartiska resonemang ... inbegriper omdömen ... som på sätt och vis är oengagerade och inte favoriserar personliga känsloband. De återspeglar ett hänsynstagande till det som krävs för likvärdigt övervägande av människors intressen. ... (s. 346)

De här karakteriseringarna skulle naturligtvis kunna preciseras, men jag tror de ger en tillräckligt klar bild av vad som avses med partiskt respektive opartiskt tänkande för att vi ska kunna utgå från dem i den fortsatta diskussionen.

²Texten bygger på min docentföreläsning med samma titel (Umeå universitet 2014-11-05). Jag vill tacka Gunnar Björnsson, Kalle Grill och Lars Lindblom för värdefulla synpunkter.

³Att ett rättfärdigande i det här sammanhanget är direkt säger alltså endast något om vad det *inte* grundar sig i.

Låt oss nu kalla en moralteori (dvs. en teori i normativ etik) *partisk* om och endast om den implicerar att vi i något fall kan ge ett direkt rättfärdigande av partiskt moraliskt tänkande, och låt oss kalla en moralteori *opartisk* om den inte är partisk.

I KSR:s diskussion är det s.k. feministisk omsorgsetik som får representera det partiska tänkandet, men det är inte den enda typen av moralteori enligt vilken partiskt tänkande ibland kan ges ett direkt rättfärdigande. För de flesta typer av moralteorier vill jag påstå att det är en öppen fråga huruvida de är partiska eller inte (det är något som behöver utredas för respektive teori, där olika versioner av teorierna kan ge olika svar). Det finns t.ex. inget som på förhand utesluter att en fullt dygdig person skulle kunna vara så beskaffad att hen tar särskild hänsyn till människor som hen har personliga band till (dygdetik), eller att det finns partiska handlingar eller principer som inte rimligen kan avfärdas (en form av kontraktualism).⁴ Och pluralistiska såväl som partikularistiska teorier skulle kunna innefatta partiska element.

Den typ av teori som många nog först kommer att tänka på som en opartisk teori, och som det är tydligt att KSR har i åtanke som det primära opartiska alternativet, är utilitarismen. Enligt utilitarismen bör vårt övergripande mål vara att opartiskt maximera välfärd, och därmed utesluts direkt rättfärdigande av partiskt tänkande.

3. KSR:S ARGUMENTATION

KSR:s utgångspunkt är att vårt moraliska tänkande *faktiskt* uppvisar både partiska och opartiska drag, och att dessa perspektiv "båda utger sig för att vara legitima moraliska förhållningssätt" – trots att de anför "till synes motstridiga skäl och rekommenderar motsatta handlingar och vanor" (s. 349–50). Vi står således, i vårt etiska teoretiserande, inför utmaningen att sammanjämka dessa konflikerande drag hos vår moraliska praktik.

Enligt KSR finns det "tre möjliga alternativ att beakta när man försöker få ett grepp om förhållandet mellan de två synsätten i ljuset av denna konflikt" (s. 350):

⁴Här kanske någon invänder att även en kontraktualism som tillåter viss partiskhet bör räknas som en opartisk teori, eftersom själva den kontraktualistiska formeln inte inbegriper omdömen som betonar personliga relationer och känslor. Men den version av kontraktualism jag har i åtanke här säger att det finns legitima och icke-härledda skäl som är grundade i personliga relationer. Teorin är därmed att räkna som en teori som implicerar att vi i något fall kan ge ett direkt rättfärdigande av partiskt moraliskt tänkande, dvs. en partisk teori. Jag är också ganska övertygad om att KSR skulle räkna en sådan teori som partisk.

- (A) Moralen är ”delad”: båda synsätten är genuint moraliska och kan inte sammanjämkas (det finns så att säga två ”moraler”, en partisk och en opartisk).
- (B) Moralen är enhetlig, men endast det ena synsättet är genuint moraliskt.
- (C) Moralen är enhetlig och båda synsätten är genuint moraliska; konflikten mellan dem är blott skenbar.

Enligt KSR bör alternativ (A) undvikas då det skulle innebära en radikal och ”störande” slutsats om moralen. Den uppfattningen kan förstås ifrågasättas, men själv delar jag KSR:s ståndpunkt att en enhetlig moral är att föredra framför en som är på det här viset delad. Alternativ (B) bör också undvikas eftersom det inte svarar mot våra grundläggande moraliska intuitioner, som ger både partiska och opartiska överväganden en plats i vårt moraliska tänkande. Kvar har vi alternativ (C), vilket också är det som KSR förespråkar. Det är dock viktigt att notera att den sammanjämkning av de två synsätten som KSR försvarar – den dubbelnivåtolkning som vi bekantade oss med ovan – endast ger ett *indirekt* rättfärdigande av det partiska perspektivet.

Givet att (C) är det korrekta alternativet hävdar nu KSR att vi ställs inför två möjligheter (s. 351), och det är på den punkten jag menar att de misstar sig.

- (1) Det (legitima) partiska tänkandet kan rättfärdigas med utgångspunkt i det opartiska perspektivet (ett indirekt rättfärdigande av partiskt tänkande).
- (2) Det (legitima) opartiska tänkandet kan rättfärdigas med utgångspunkt i det partiska perspektivet (ett indirekt rättfärdigande av opartiskt tänkande).

KSR menar som vi har sett att (1) är det korrekta alternativet. Det finns inte utrymme att gå igenom deras argumentation för det här – och det är inte heller nödvändigt för att göra de poänger jag vill göra – men den bygger på att (1) är det av dessa två alternativ som bäst kan göra reda för våra intuitioner och relevant empiri.⁵ Jag tror KSR har rätt i det, men problemet med deras resonemang är att dessa två alternativ inte verkar vara uttömmande för de möjligheter som finns. Vi har också följande alternativ:

⁵KSR bygger sitt resonemang delvis på en empirisk undersökning som de låtit genomföra om vårt moraliska resonemang. Det går att ha synpunkter på vad en sådan undersökning egentligen kan visa med avseende på rimligheten hos olika moraliska teorier, men den kan rimligen åtminstone användas till att styrka påståenden om utbredda moraliska intuitioner.

- (3) I den utsträckning partiskt respektive opartiskt tänkande kan rättfärdigas, sker det med utgångspunkt i överväganden som i sig varken behöver representera ett partiskt eller ett opartiskt perspektiv (där dessa överväganden förklarar i vilka fall partiskt respektive opartiskt tänkande eventuellt kan ges ett direkt rättfärdigande).⁶

Det här förslaget innebär inte att moralen är delad, utan faller (liksom (1) och (2)) in under alternativ (C) ovan. I avsnittet som följer ska jag ge en skiss av det här alternativa sättet att se på förhållandet mellan partiskt och opartiskt moraliskt tänkande, och därigenom förklara vad dessa "överväganden" skulle kunna bestå i.

4. ETT ALTERNATIVT SYNSÄTT

Enligt KSR:s resonemang måste alltså förhållandet mellan opartiskt och partiskt tänkande vara sådant att det ena perspektivet är grundläggande och rättfärdigar det andra. Enligt mitt alternativa förslag behöver inget av dem vara mer grundläggande än det andra. En fördel med det alternativet är att det lämnar utrymme för direkt rättfärdigande av båda perspektiven, vilket torde svara än bättre mot den empiri och de intuitioner som KSR stödjer sitt resonemang på (jag återkommer kort till detta i slutet av artikeln).

Men vilka är då de överväganden som jag hävdar skulle kunna rättfärdiga partiskt såväl som opartiskt tänkande? Svaret är *den typ av överväganden som överhuvudtaget kan rättfärdiga (moraliskt) tänkande och handlande*. Här måste vi skilja mellan rättfärdigande i en objektiv mening, där frågan är vilka moraliska omdömen som faktiskt är giltiga, och rättfärdigande i en subjektiv mening, där vi frågar oss något i stil med vilka omdömen vi givet vår epistemiska situation har starkast skäl att hålla för giltiga. Vägen till en välgrundad uppfattning om vad som är objektivt rättfärdigat går via subjektivt rättfärdigande. Låt oss börja med att titta på objektivt rättfärdigande (som jag tror KSR ytterst är ute efter).

Om moraliska omdömen kan vara giltiga (vilket förutsätts i KSR:s diskussion) måste det finnas något i kraft av vilket de är giltiga, något som skulle anges av en korrekt moralteori.⁷ Om det finns partiska omdömen

⁶Jag skriver "eventuellt kan ges" då detta alternativ inte utesluter att det i slutändan kan visa sig vara så att endast opartiskt (eller partiskt) tänkande kan ges ett direkt rättfärdigande.

⁷Det skulle kunna vara en teori som identifierar en enda grundläggande moralprincip som kan tillämpas på alla situationer, men det skulle också kunna vara t.ex. en pluralistisk, partikularistisk eller relativistisk teori (se t.ex. Timmons 2013 för ett vitt spektrum av konkurrerande moralteorier).

som är giltiga enligt den teorin, så är dessa omdömen också i objektiv mening rättfärdigade. Frågan om huruvida partiskt tänkande är direkt rättfärdigat sammanfaller då med frågan om huruvida den korrekta moralteorin är partisk eller inte, och den frågan i sin tur går hand i hand med den ständigt pågående diskussionen inom moralfilosofi om vilken moralteori som är den korrekta (samt frågan om vilka moralteorier som är partiska).

När vi diskuterar frågan om vilken moralteori som är den korrekta söker vi argument för och emot olika konkurrerande teorier. Vi frågar oss vilken teori vi kan subjektivt rättfärdiga. Om vi menar oss ha subjektivt rättfärdigat en viss teori menar vi oss rimligen därmed också ha skäl att hålla den för objektivt rättfärdigad (vilket förstås inte innebär att den är det). Hur går vi då tillväga när vi försöker subjektivt rättfärdiga en moralteori? Till att börja med finns det vissa väldigt grundläggande krav som vi bör ställa på allt vårt resonering, även det moraliska. Följande två borde vara helt okontroversiella: Vi ska sträva efter att grunda vårt tänkande på korrekt och fullständig information, och vårt tänkande ska vara koherent. I den utsträckning ett moraliskt resonemang vilar på ofullständig eller inkorrekt icke-etisk information, eller är inkoherent, är det uppenbart föremål för legitim kritik. Exakt vad som ska inkluderas i koherens i moraliska sammanhang är inte självklart, men motsägelsefrihet ska naturligtvis räknas dit, liksom, vilket jag kommer att återkomma till nedan, *universaliserbarhet*.⁸

Dessa grundläggande krav kan vi använda för att försvara och kritisera enskilda mer eller mindre begränsade etiska omdömen, men de utgör också adekvansvillkor för moralteorier. För att en moralteori ska räknas som en rimlig kandidat till att vara den korrekta teorin, så måste den uppfylla dessa krav. Lite förenklat skulle jag vilja hävda att vi utvärderar moralteorier till stor del dels utifrån huruvida de uppfyller den här typen av grundläggande villkor, dels utifrån deras förmåga att göra reda för våra (genomtänkta) moraliska intuitioner (och relevant empiri).⁹

Jag menar nu att även frågan om legitimiteten hos opartiskt respektive partiskt moraliskt tänkande bör avgöras med utgångspunkt i den typ av krav som det är rimligt att ställa på etiskt resonering. Uppfyller partiska/opartiska omdömen dessa krav? Är sådana omdömen förenliga med den teori som bäst möter bedömningskriterierna för en moralteori?

⁸En etisk ståndpunkt som involverar *ad hoc*-lösningar eller godtyckliga distinktioner är rimligen också att betrakta som inkoherent. Se Kagan 1989, s. 11–15 för en belysande diskussion.

⁹Jfr Timmons 2013, s. 12–16; Timmons tar också upp mer praktiska krav på avgörbarhet och tillämpbarhet, samt en teoris förklaringskraft, i sin lista på kriterier för att bedöma en moralteoris rimlighet.

Det kan naturligtvis komma att visa sig att partiskt moraliskt tänkande, och varje moralteori som involverar partiska överväganden, brister (i större utsträckning än alternativen) med avseende på villkoren på etiskt resonerande och/eller bedömningskriterierna för en moralteori. Men KSR har inte gett några argument för att det skulle vara så. De hävdar helt enkelt utan argumentation att det ena perspektivet måste vara mer grundläggande än det andra, och givet den utgångspunkten försvarar de sedan den opartiska moralen som det rimligaste alternativet.

Ett allmänt accepterat koherenskrav på etiskt resonerande som ibland antas ställa till problem för partiskt tänkande är kravet på universaliserbarhet. Det här kravet kan formuleras på lite olika sätt, och här lånar jag en formulering som jag betraktar som okontroversiell:

... en agent som gör bedömningen att *A* moraliskt sett bör göra *X* i situation *S* bör vara villig att instämma i samma bedömning oavsett om hon själv råkar vara *A*, eller någon annan individ involverad i situationen (kanske någon som direkt kommer att påverkas av *A*:s handlingar), eller en helt neutral observatör. Hennes särskilda identitet är fullständigt irrelevant i avgörandet av bedömningens korrekthet ... (Jollimore 2014, § 4.2, min övers.)

Det finns olika starka tolkningar av universaliserbarhet, men som ett grundläggande okontroversiellt krav på koherens kan rimligen endast en mycket svag version, som den ovan, accepteras. Implicerar sådan universaliserbarhet opartiskhet?

Man kan förstås med ”opartiskhet” helt enkelt mena ”universaliserbarhet” i den här meningen, men det är det tydligt att KSR inte gör. Hos dem är opartiskhet något betydligt starkare, som utesluter omdömen som betonar personliga relationer och känslor. Men det finns inget i universaliserbarhetskravet som sådant som diskvalificerar sådana omdömen. Enkelt uttryckt kan man säga att universaliserbarhet kräver att det mått av partiskhet jag tillåter mig själv, det tillåter jag också andra. I den utsträckning jag får grunda mina moraliska omdömen i personliga relationer får även andra göra det.

Universaliserbarhet (eller koherens i allmänhet) kräver inte heller att vi finner alla former av partiskhet acceptabla bara för att vi finner vissa former av partiskhet acceptabla (i den meningen att vi anser att de kan ges ett direkt rättfärdigande). Tvärtom tycks universaliserbarhetstanken kunna utgöra en del i förklaringen till varför det i regel är acceptabelt att jag favoriserar mina egna barn men inte acceptabelt med t.ex. nepotism, som är ett av KSR:s exempel på oacceptabel partiskhet (s. 351). Jag är rimligen inte (givet att jag i övrigt uppfyller villkoren på full information och koherens) beredd att universalisera omdömen som implicerar acceptandet av nepotism (bl.a. för att jag inte själv är beredd att drabbas

av negativa konsekvenser som följer av nepotism). Men det är inte alls uppenbart att jag inte kan vara beredd att universalisera omdömen som tillåter mig att favorisera mina egna barn. Jag tycker nämligen att det är rimligt och försvarbart att också andra favoriserar sina barn.

Låt oss summera. Vi kan försvara moraliska omdömen med hänvisning till grundläggande krav på vårt moraliska tänkande – som att det ska vara koherent och bygga på korrekt information – tillsammans med ytterligare kriterier för att bedöma moraliskt teoretiserande, och frågan om huruvida vi har skäl att tro att moralen inrymmer partiskhet är en fråga om huruvida det finns partiska omdömen som kan på det här sättet försvaras. Det är en öppen fråga som delvis går hand i hand med den ständigt pågående diskussionen inom normativ etik om vilken teori som är den korrekta. KSR har inte gett oss några argument för att utesluta alla partiska teorier som rimliga kandidater. I stället har de felaktigt antagit att vi bara har två alternativ när det gäller rättfärdigandet av partiskt respektive opartiskt tänkande: antingen måste partiskt tänkande rättfärdigas med utgångspunkt i ett opartiskt perspektiv eller tvärtom. När vi ser att dessa två alternativ inte är uttömmande förlorar deras argumentation sin udd.

5. AVSLUTANDE REFLEKTION

Det är viktigt att poängtera att mitt resonemang ovan inte på något sätt utesluter att den korrekta moralteorin är opartisk. Själv är jag dock benägen att tro att ett partiskt perspektiv ibland är direkt rättfärdigat, och skälen till det är främst sådana som KSR själva tar upp. Vi (de flesta av oss) har väldigt starka partiska moraliska intuitioner. Det är inte bara så att jag *får* bry mig om mina egna barn mer än andras barn, jag *bör* göra det. Om jag inte gör det brister jag i mina moraliska skyldigheter gentemot mina barn, skyldigheter som jag har till just dessa barn i kraft av att de är mina barn (eller snarare i kraft av den speciella relation jag står i till just dem).

Om jag försöker motivera dessa skyldigheter med ett resonemang om att accepterandet och efterlevandet av dem utgör det mest effektiva sättet att opartiskt generera välfärd kommer jag nog att framstå som ganska underlig. Jag skulle också tvingas ge upp dessa skyldigheter om någon lyckades visa mig ett mer effektivt sätt att generera välfärd. Och detta faktum – vill jag påstå – är oförenligt med ”våra” intuitioner om mina skyldigheter till mina barn.¹⁰ Dessa skyldigheter framstår inte

¹⁰ Men det kan förstås vara så att det här är intuitioner vi bör avfärda. Hos åtminstone mig är de emellertid så starka att det skulle krävas väldigt övertygande argument för att jag skulle göra det.

som på det här sättet villkorade, de kan inte kullkastas av t.ex. omständigheten att det skulle generera mer total välfärd om jag övergav mina barn.

LITTERATUR

- Jollimore, T. 2014. "Impartiality". I *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), utg. E. N. Zalta. <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/impartiality>.
- Kagan, S. 1989. *The Limits of Morality*. Oxford: Oxford University Press.
- Kuhse, H., P. Singer och M. Rickard. 2004 [1998]. "Opertiskhet och feministisk omsorgsetik – en förening" (övers. J. Emt). I *Vad är moraliskt rätt? Texter i normativ etik*, utg. H. Ahlenius. Stockholm: Thales. (Original: "Reconciling Impartial Morality and a Feminist Ethic of Care". *The Journal of Value Inquiry* 32, s. 451–63.)
- Timmons, M. 2013. *Moral Theory: An Introduction*. Andra uppl. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.